

**ДЗВО «УНІВЕРСИТЕТ МЕНЕДЖМЕНТУ ОСВІТИ»
ЦЕНТРАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ
Кафедра професійної і вищої освіти**

Людмила АНТОНЮК

**ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У
ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ЗАКЛАДІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ**

*Спецкурс для слухачів курсів підвищення кваліфікації
керівних та педагогічних кадрів закладів освіти*

Київ-2023

*Розглянуто та схвалено на засіданні кафедри
професійної і вищої освіти Центрального інституту післядипломної освіти
ДЗВО «Університет менеджменту освіти»
(протокол № 3 від 28 березня 2023 р.)*

*Затверджено на засіданні вченої ради
Центрального інституту післядипломної освіти
ДЗВО «Університет менеджменту освіти»
(протокол № 3 від 11 квітня 2023 р.)*

Рецензенти:

Романова Г.М., доктор педагогічних наук, професор;
Гордієнко В.П., кандидат педагогічних наук

А- **Антонюк Л.А. Формування громадянської компетентності
у здобувачів освіти закладів професійної освіти.** Спецкурс
для слухачів очно-дистанційної форми навчання в системі
післядипломної освіти. К: ЦПО, 2023. 28 с.

ISBN

У спецкурсі висвітлено змістовний компонент питань теми; зазначено види самостійної роботи слухачів; подано рекомендації щодо організації практичного освоєння змісту спецкурсу; запропоновано технологію формування ключових, а саме громадянських компетентностей у здобувачів освіти закладів професійної освіти.

Спецкурс підготовлений для слухачів курсів підвищення кваліфікації керівних та педагогічних кадрів професійної освіти у Центральному інституті післядипломної педагогічної освіти Університету.

© Антонюк Л.А.

© Центральний інститут післядипломної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти»

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Навчально-тематичний план.....	6
Зміст спецкурсу за темами.....	6
Самостійна робота слухачів.....	7
Інформаційно-методичні матеріали для спецкурсу	7
Глосарій.....	20
Література.....	26

ВСТУП

Освіта відіграє вирішальну роль у житті суспільства. Вона не лише відтворює знання та інтелектуальні досягнення попередніх поколінь, а й має значний трансформуючий вплив. Так, чисельні міжнародні дослідження підтверджують сильні зв'язки між рівнем освіти та економічним розвитком, громадянською участю, безпекою, соціальною згуртованістю, здоров'ям тощо.

Демократичні держави в усьому світі усвідомлюють необхідність громадянської освіти як запоруки розвитку демократії та її підтримки з боку активних та поінформованих громадян. Концепція реформування професійної освіти України визначає розвиток громадянських компетентностей як стратегічну мету професійно-технічної освіти поряд із формуванням професійних компетентностей студентів.

У травні 2018 року Рада Європейського союзу в Рекомендаціях з ключових компетенцій для навчання протягом життя визначила 8 основних компетенцій, необхідних для самореалізації, здорового і стабільного способу життя, можливості працевлаштування та соціальної інтеграції. Вони однаково важливі, кожна з них сприяє успішному життю в суспільстві. Такі навички, як критичне мислення, робота в команді, навички спілкування і ведення переговорів, аналітичні здібності, креативність і навички міжкультурного спілкування, вбудовані в ці ключові компетенції.

На 6 місці у цьому переліку – Активна громадянська позиція – тобто Громадянська компетентність. Як зазначено в тому ж документі: «Громадянська компетентність – це здатність діяти як відповідальний громадянин і повною мірою брати участь у соціальному житті»

Освітня політика ЄС наголошує, що професійна освіта має відповідати потребам економіки, а також надавати учням навички, важливі для особистого розвитку та активного громадянства. Поряд з формуванням професійних компетентностей здобувачів освіти розвиток громадянських якостей є стратегічною метою професійно-технічної освіти, яка має сприяти

формуванню випускника не тільки як конкурентоспроможного професіонала, але і як особистості з активною громадянською позицією, морально-етичними якостями, відповідальної за результати власної діяльності. У зв'язку з цим постає необхідність подальшого розвитку її громадянської складової.

Спецкурс «Формування громадянської компетентності у здобувачів освіти закладів професійної освіти» створено згідно з планом роботи кафедри професійної і вищої освіти Центрального інституту післядипломної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України.

Його *метою* є надання практичної допомоги педагогічним та науково-педагогічним працівникам щодо формування ключових, а саме громадянських компетентностей у здобувачів освіти закладів професійної освіти.

Реалізація мети і завдань програми спецкурсу здійснюється в умовах очно-дистанційного підвищення кваліфікації керівників закладів освіти, педагогів та науково-педагогічних працівників шляхом:

опанування її змісту, відповідних умінь і компетентностей у процесі аудиторних занять;

самостійної роботи, спрямованої на закріплення та подальший розвиток компетентностей, інтеграцію їх у власний практичний досвід управлінської та педагогічної діяльності під час очного і дистанційного етапів курсів підвищення кваліфікації; зворотного зв'язку.

Рукопис спецкурсу, включає в себе вступ, навчально-тематичний план, розділ «Зміст спецкурсу за темами», інформаційно-методичні матеріали, глосарій та перелік літератури.

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН СПЕЦКУРСУ

№№ з/п	Тема занять	Види занять та кількість годин			
		Аудиторна робота		Самостійна робота	Усього годин
		Лекція	Тематична дискусія		
1.	Громадянська освіта – одна з ключових стратегій ЄС	1	1	3	5
2.	Формування громадянських компетентностей в закладах професійної освіти	1	1	3	5
Усього:		2	2	6	10

ЗМІСТ СПЕЦКУРСУ ЗА ТЕМАМИ

ТЕМА 1. Громадянська освіта – одна з ключових стратегій ЄС

Питання для обговорення:

1. Концепція громадянської освіти в ЄС.
2. Хартія Ради Європи з освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини.
3. Рамка компетентностей для культури демократії.

ТЕМА 2. Формування громадянських компетентностей в закладах професійної освіти

Питання для обговорення:

1. Необхідність поглибленого вивчення окремих тем громадянської освіти.
2. «Демократія: ідеї на практиці».
3. Інтерактивне навчання, інтерактивні вправи – як найбільш вдалий метод формування громадянської компетентності .

САМОСТІЙНА РОБОТА СЛУХАЧІВ

Мета самостійної роботи – закріплення та поглиблення набутих слухачами у процесі аудиторної роботи знань, навичок та вмінь для подальшого використання в практичній діяльності, самостійне вивчення нового матеріалу на очному та дистанційному етапах навчання з наданням можливості консультування online.

Форми самостійної роботи слухачів:

Самостійна робота з теоретичним матеріалом:

- вивчення нормативно-правових документів;
- аналіз літературних джерел з метою засвоєння програмного матеріалу;
- критичний аналіз наукової літератури, систематизація результатів;
- робота із словниковою літературою;
- структурно-семантичний аналіз основних понять теми;
- вивчення і узагальнення досвіду роботи.

ІНФОРМАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ ДЛЯ СПЕЦКУРСУ

Громадянська освіта – одна з ключових стратегій ЄС

Демократія є однією з трьох підвалин Ради Європи, і серед держав, які є її членами, не повинно бути сумнівів щодо стрижневої ролі демократії у нашому суспільстві в майбутньому. Навіть за наявності сильних інституцій вони діятимуть у справді демократичний спосіб лише тоді, якщо наші громадяни повністю усвідомлюють не тільки своє право голосу, але й цінності, які ці інституції втілюють. Наші освітні системи й навчальні заклади повинні готувати молодих людей до активної ролі та відповідальності: без цього складні мультикультурні та схильні до змін суспільства, у яких ми живемо, просто не зможуть існувати. На початку доби квантових обчислень і штучного інтелекту особливо важливо, щоб наші діти

засвоїли цінності, ставлення, вміння, знання і критичне розуміння, які дозволять їм приймати відповідальні рішення щодо свого майбутнього.

Підготовка здобувачів освіти до демократичного громадянства має стати одним із ключових завдань освітніх систем. Молоді люди мусять розуміти виклики, які стоять перед ними, і наслідки їхніх рішень: що вони можуть зробити, а від чого варто утриматися. Для цього мало знань – потрібні відповідні компетентності.

Останніми роками все більше уваги приділяється освіті як центральному елементу роботи Ради Європи щодо сприяння та захисту прав людини, демократії і правовладдя. Незважаючи на те, що ці принципи вже десятиліттями лежать в основі європейських суспільств і політичних систем, їх потрібно постійно підтримувати та зміцнювати. За часів економічної та політичної кризи стає щораз очевидніше, що громадяни повинні мати можливість і бажання активно долучатися до захисту цих цінностей і принципів. Набуття та підтримка здатності брати активну участь у демократичних процесах починається у ранньому дитинстві й триває протягом усього життя. Процес набуття компетентностей є динамічним, він ніколи не завершується. Обставини часто змінюються, і людям потрібно розвивати набуті компетентності та розвивати нові, пристосовуючись до змін у середовищі, в якому вони живуть.

Хартія Ради Європи з освіти для демократичного громадянства й освіти в галузі прав людини (далі Хартія) визначає освіту для демократичного громадянства як «освіту, професійну підготовку, підвищення рівня обізнаності, інформацію, практику і діяльність, спрямовані на здобуття знань, розвиток розуміння, умінь та формування ставлень і поведінки, що дасть змогу тим, хто навчається, ширше використовувати демократичні права й обов'язки в суспільстві та захищати їх, цінувати різноманітність і відігравати активну роль у демократичному житті з метою підтримки й захисту демократії та верховенства права» (Розділ 2.а)

У цьому визначенні Хартія вказує на компетентності (знання, вміння,

розуміння і ставлення), які мусимо сформувавши у здобувачів освіти для набуття спроможності діяти як активні громадяни.

Згідно з Хартією: «Практика та заходи щодо викладання і навчання повинні відповідати принципам і цінностям демократії та прав людини» (Розділ II, 5.е).

Робота Ради Європи у сфері освіти втілює цей принцип і традиції європейських освітніх процесів. Відповідна педагогіка є не лише інструментальною, а й виховною. Вона відображає тривалу освітню традицію, засновану на гуманістичних ідеях і втілену в концепції «Bildung» – процесу, що триває все життя і дає людям можливість ухвалювати незалежні рішення щодо свого життя, сприймати інших як рівних і взаємодіяти з ними в осмислений спосіб. Це означає, що здобувачів освіти розглядають як тих, хто активно відповідає за своє навчання, а не просто отримує знання або цінності. Очікується, що освітні системи й заклади професійної освіти, а також учителі, які в них працюють, повинні ставити здобувачів освіти у центр навчального процесу та розвивати в них незалежне мислення і судження.

Така освіта безпосередньо пов'язана з ідеалами демократії та відображає принципи прав людини. Ці принципи мають особливе значення щодо розвитку компетентностей для активної участі в демократії. Це означає, що зосереджуватися треба не лише на передачі знань. Потрібно приділяти увагу створенню значущих умов, де здобувачі освіти можуть розвинути сповна свій потенціал таким способом і в такому темпі, що їм підходить і на який вони самі впливають.

Є кілька визначень громадянської освіти. Одним з найлаконічніших є: **Громадянська освіта** – це навчання принципам та видам залученості громадян в суспільних та політичних процесах.

Департаментом освіти ЄС у співпраці міжнародними експертами було розроблено (квітень 2018 р.) Рамку компетентностей для культури демократії.

Грунтуючись на основних поняттях, Рамка пропонує всебічну концептуальну модель компетентностей, необхідних для того, щоб особи могли діяти як демократично та міжкультурно компетентні громадяни. Отож, це 20 компетентностей, на які слід орієнтуватися освітянам, щоб посилити спроможність осіб, які навчаються, бути компетентними та дієвими громадянами демократичного суспільства.

Відповідно до цієї моделі, вважається, що особа діє компетентно в демократичній культурі, якщо ефективно та належним чином відповідає на вимоги, виклики або можливості, які виникають у демократичних та міжкультурних ситуаціях, завдяки мобілізації та активізації кількох або всіх 20 компетентностей.

Цінності – це загальні переконання людей про бажані цілі, яких потрібно прагнути в житті. Вони мотивують і слугують дороговказами під

час ухвалення рішень про те, як діяти. Вони стоять понад конкретними діями і контекстами та є нормативними, тобто визначають, як слід чинити чи що слід думати в кожній конкретній ситуації. Вони становлять стандарти та критерії для оцінювання як власних дій, так і дій інших людей; обґрунтування думок, ставлення та поведінки; вибір між альтернативами; планування поведінки; бажання впливати на інших.

Ставлення – це загальна психологічна орієнтація, яку особа приймає щодо когось або чогось (наприклад, людини, групи, інституції, питання, події, символу). Ставлення зазвичай складаються з чотирьох компонентів: переконання або думки, емоції або почуття, оцінки (позитивної чи негативної) та схильності певним чином поводитися щодо цього об'єкта.

Навички або Вміння – це здатність виконувати складну, добре організовану мисленнєву діяльність або поведінку для досягнення певного результату або мети.

Знання та Критичне розуміння: *Знання* – це масив інформації, яким володіє людина, у той час як *розуміння* – усвідомлення смислів. Термін «*критичне розуміння*» у цьому контексті вжито для того, щоб підкреслити необхідність усвідомлення та оцінювання певної інформації у контексті демократичних процесів та міжкультурного діалогу, щоб стимулювати роздуми та критичне оцінювання того, що було зрозумілим і розтлумаченим (на противагу автоматичному, звичному сприйняттю).

Формування громадянських компетентностей в закладах професійної освіти

Концепція реформи «Сучасна професійно-технічна освіта» на період до 2027 року визначає, що сьогодні професійна освіта має сприяти формуванню випускника не лише як конкурентоспроможного професіонала, але й як «успішної особистості з активною громадянською позицією, морально-етичними якостями, відповідальної за результати власної діяльності».

Враховуючи специфіку освітніх програм та організації освітнього процесу ЗПО, існує необхідність поглибленого вивчення окремих тем громадянської освіти (як то, трудові права, гендерна рівність, механізми громадянської участі, вибори тощо) та формування додаткових компетентностей (проектний менеджмент, цифрова грамотність, організація командної роботи тощо).

Вдалим прикладом є інтерактивний курс з громадянської освіти «Демократія: ідеї на практиці», запропонований представництвом Міжнародної фундації виборчих систем в Україні (International Foundation for Electoral Systems - IFES) за підтримки Директорату професійної освіти Міністерства освіти і науки України, Агентства США з міжнародного розвитку (USAID), Міністерства міжнародних справ Канади (Global Affairs Canada) та британської допомоги від уряду Великої Британії (UKaid).

Цей курс створений для закладів професійної (професійно-технічної) освіти його метою якого є формування **знань, навичок і ставлень**, пов'язаних з ефективним демократичним громадянством здобувачів освіти у цифрову епоху.

Знання	Навички	Ставлення
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Базові поняття та форми демократії ✓ Основні принципи ліберальної демократії ✓ Права людини, їх розвиток, види за суб'єктами та сферами життя ✓ Основні нормативні документи та механізми захисту прав людини в Україні та світі ✓ Зміст та структурні складові Конституції, норм.-правові акти історії державотворення України ✓ Органи влади в Україні та їх повноваження ✓ Адміністративно-територіальний поділ України ✓ Виборча система Україна, види виборів. 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Мислити абстрактно, аналітично, синтезувати інформацію ✓ Здійснювати пошук, обробку та аналіз інформації з різних джерел ✓ Бути критичним і самокритичним ✓ Виявляти ініціативу і підприємливість ✓ Використовувати ефективні навички міжособистісної взаємодії ✓ Приймати обґрунтовані рішення ✓ Мотивувати людей та рухатись до спільної мети ✓ Генерувати нові ідеї (креативність) ✓ Застосовувати знання у практичних ситуаціях 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Цінування різноманітності та мультикультурності ✓ Здатність бути критичним і самокритичним ✓ Усвідомлення рівних можливостей та гендерних проблем ✓ Визначеність та наполегливість щодо поставлених завдань і взятих обов'язків ✓ Здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів) ✓ Визнання людиною потреби брати на себе особисту, політичну та економічну відповідальність як громадянина ✓ Повага до цінності та

Політичні партії в Україні ✓ Ознаки, умови розвитку та функції громадянського суспільства ✓ Громадянські організації в Україні ✓ Участь громадян у житті держави: поняття та методи ✓ Поняття корупції та її шкідливий вплив на суспільство ✓ Дезінформація, види маніпуляцій, постправа, цифрова грамотність	✓ Планувати та управляти своїм часом ✓ Працювати в команді, комунікативні вміння ✓ Виявляти, ставити та вирішувати проблеми ✓ Розробляти та управляти проектами ✓ Вміння критично розуміти та взаємодіяти як із традиційними, так і з новими формами ЗМІ ✓ Вміння вирішувати конфлікти	гідності кожної людини ✓ Повага та довіра до інституцій влади; повага до верховенства права ✓ Толерантність до поглядів та стилів життя, що відрізняються від власних ✓ Відчуття здатності ефективно впливати на досягнення змін у своїй спільноті ✓ Відчуття громадянської відповідальності, сприяння здоровій, дієвій демократії через ефективну участь у суспільному житті ✓ Визнання цінностей демократії
--	---	--

Інтерактивний курс «Демократія: ідеї на практиці» був розроблений провідними українськими та міжнародними фахівцями із урахуванням українського контексту.

Він ґрунтується на принципі, що використовується Міжнародною фундацією виборчих систем (IFES) в усьому світі: Зміцнення світової демократії через освіту.

Курс розрахований на 15 тижнів (по 2 заняття на тиждень) та включає 3 компоненти: теоретичний матеріал, інтерактивні методи викладання та студентський проєкт громадянської дії.

Теоретичний компонент включає такі теми: демократичне урядування, права людини, громадянське суспільство та участь громадян у суспільному й політичному житті. Наскрізно у курсі вивчаються теми: гендерна рівність, права меншин, права осіб з інвалідністю, забезпечення громадянських прав, соціальна справедливість, належне урядування, протидія корупції, верховенство права, цифрова грамотність, участь молоді та ін.

До кожного модуля на платформі розміщуються матеріали, які здобувачі освіти повинні опрацювати до заняття: відеолекції, інфографіка, анімація, статті тощо.

Для опрацювання теоретичного матеріалу з метою розвитку навичок і ставлень здобувачів освіти, під час навчання використовуватимуться **інтерактивні методи викладання**, розроблені українськими і міжнародними експертами («Людський барометр», «Прогулянка галереєю», «Громадські слухання», «Дебати», «Мозаїка» тощо).

Третій компонент курсу – **студентський проєкт громадянської дії**, який здобувачі освіти реалізують упродовж курсу. У поступовому, керованому процесі здобувачі освіти працюватимуть у групах, щоб визначити суспільну проблему, яку вони у подальшому дослужуватимуть та намагатимуться вирішити.

Здобувачі освіти навчаються:

- аналізувати роль органів влади та місцевого самоврядування, державної та місцевої політики, національного та міжнародного права, громадянського суспільства та кожного окремого громадянина у вирішенні проблем громади;

- перетворювати ідеї, докази та пропозиції у відповідальні індивідуальні та колективні дії;

- розробляти та спробувати втілити в життя план дії, спрямований на практичне вирішення проблеми.

На власному досвіді здобувачі освіти будуть розвивати знання, формувати навички і ставлення, необхідні активному і відповідальному громадянину.

Під час навчання учні мають робити набагато більше, ніж просто слухати і фіксувати готові думки вчителя. Вони можуть продукувати інформацію самостійно, визначати та обговорювати проблеми, знаходити шляхи їх розв'язання, спостерігати і планувати. Вони повинні мати змогу застосовувати нові знання та навички на практиці, створювати зворотні зв'язки.

Зрозуміло, що саме інтерактивне навчання найбільшою мірою відповідає психологічним особливостям формування громадянських компетентностей. Наведемо кілька прикладів інтерактивних вправ:

«Сприяння порозумінню та толерантності»

1. Всі учасники об'єднуються у групи. Розглядають карикатуру.
2. Пояснить ситуацію:

«Ганна хоче познайомити свого хлопця з батьками. Перша частина карикатури показує батьків у їхньому домі з календарем на стіні, який проголошує «усі рівні» і т.д. Батьки розмовляють по телефону з донькою, яка каже, що приведе додому для знайомства свого нового хлопця. Батьки у захваті. Наступного дня Ганна приходить зі своїм хлопцем. Коли батьки відчиняють двері і розуміють, що хлопець належить до етнічної меншини, вони шоковані».

3. Озвучте таке твердження: «Я вірю у рівність, але хочу, щоб моя донька вийшла заміж за представника власної раси»

4. Попросіть кожну групу обговорити це твердження, використовуючи такі запитання (запишіть ці питання на дошці):

- ▶ Які цінності стоять за цим твердженням?
- ▶ Що ми могли би запропонувати, щоби допомогти сім'ї у цій ситуації (короткострокова допомога)?
- ▶ Які довгострокові рішення можливі для цієї сім'ї?
- ▶ Чи існує раса? Це культурна, політична, економічна, соціальна конструкція чи біологічний, генетичний факт?

5. Попросіть кожну групу озвучити результати обговорення.

6. Кожна група готує і представляє рольову гру. Особами рольової гри мають бути Ганна, її хлопець та її батьки – кожен учасник групи виконуватиме якусь роль. Рольова гра має бути короткою (максимум 5 хв.) і демонструвати, як можна пом'якшити конфлікт.

7. Оцінювання:

Попросіть учасників обдумати свій досвід спершу індивідуально, а потім у парах. Ось декілька питань, які можуть бути корисними:

- ▶ Що ми дізналися про толерантність та порозуміння?
- ▶ Як ви думаєте, чи потрібні якісь зміни у нашій спільноті? У нашій країні?
- ▶ Як ця справа вплинула на вас і на те, як ви ставитесь до інших?

«Руйнуючи стереотипи»

1. «Злива ідей»: Проведіть «зливу ідей» у групі: учасники повинні описати чотири стереотипи, характерні для молоді (наприклад: «гот», «ботан», «хіпі» тощо).

Тренерка записує інформацію на фліпчарті або дошці.

2. Попросіть групу описати особисті й соціальні характеристики, спосіб

життя, інші риси особистості, зовнішності, одягу тощо, які належать до обраних стереотипів, і запишіть ці «штампи» на дошці.

3. Об'єднайте учасників у групи. Кожна група малює фігуру (у повний зріст), яка ілюструє один із запропонованих стереотипів, на великому аркуші паперу. Малюнки повинні містити всі елементи стереотипів, записані на дошці під час попереднього етапу.

4. Створіть виставку зображень «стереотипних людей». Кожна група демонструє свою «картину» максимум 3 хвилини. Розглядаючи «картини» разом з групою, знайдіть якомога більше аргументів, які б «руйнували» такий розподіл. Наприклад: «деякі комп'ютерні ботани добре грають у спортивні ігри»; «деякі хіпі добре розбираються в математиці».

5. Залучіть учасників до обговорення, використовуючи такі запитання:

- Чи можемо ми групувати людей за допомогою стереотипів?
- Чи подібне об'єднання в групи є розумним і справедливим?
- Які упередження лежать в основі ідеї про кожен групу?
- Як це впливає на ваші стосунки з іншими?

«Мої ідентичності»

1. Мої ідентичності

- ▶ Візьміть МАЛЮНОК 1 Мої ідентичності.
- ▶ Напишіть своє ім'я у центральній зірці на малюнку.
- ▶ Напишіть важливі аспекти своєї ідентичності у кожній із супровідних зірок – те, що вас описує, на вашу думку, визначальним чином. (У разі потреби можна додавати більше зірок.)

2. Спілкування

- ▶ Поділіться інформацією про свої ідентичності з іншими учасниками малої групи.
- ▶ Оберіть спільні риси, які визначають вашу групу.
- ▶ Визначте відмінності та обговоріть їх.
- ▶ Презентуйте всій групі результати вашого обговорення в малій

групі та поговоріть про них.

3. Обмін інформацією

► Поділіться історією про те, коли ви особливо пишалися тим, що ідентифікували себе за однією із ознак, перелічених на вашому малюнку.

► Тепер розкажіть історію про те, коли вам було особливо боляче або сумно, коли вас ідентифікували за однією із ознак, перелічених на вашому малюнку.

► І нарешті, назвіть стереотип про одну з груп, з якою ви себе ідентифікуєте, який не відповідає тому, хто ви є. Наприклад, якщо один з ідентифікаторів – «мексиканець», і на вашу думку, популярним є стереотип, що всі мексиканці завжди спізнюються, можна сказати: я мексиканець, але я НЕ завжди запізнююсь.

► Поділіться цією інформацією у своїй групі.

4. Дебрифінг/рефлексія

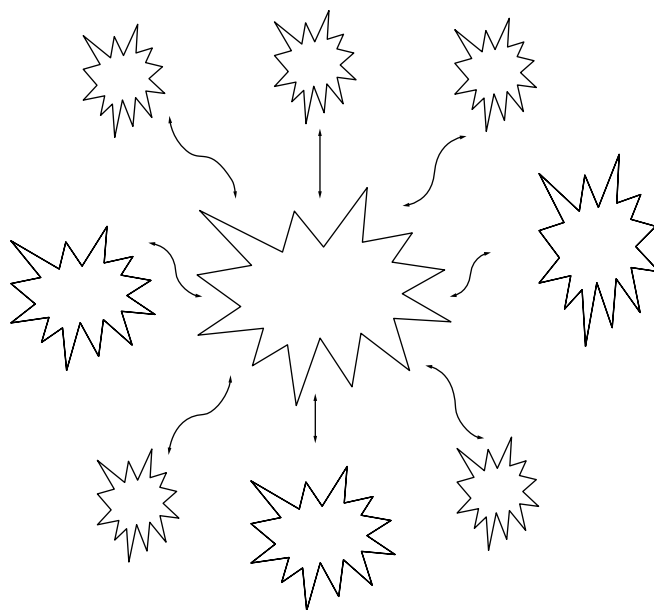
Подумайте над такими запитаннями:

- Звідки ви берете інформацію про людей та групи, які належать до певного етносу, гендеру, соціального класу, національності або інших соціальних та культурних ідентичностей?

– Як саме ви обробляєте інформацію, отриману з цих джерел? Чи розуміння цієї інформації підтверджується вашим власним досвідом чи світоглядом?

- Як саме неправдива інформація в цій сфері сприяє творенню стереотипів та пригнобленню?

Малюнок 1.

Рада Європи підтримує і захищає права людини, демократію та верховенство права. Ці принципи вже десятиліттями лежать в основі європейських суспільств і політичних систем, проте вони потребують підтримки та сприяння, особливо за часів економічної та політичної кризи.

Загальновідомо, що демократія означає форму правління, яка здійснюється народом та від імені народу, і що вона не може функціонувати без інституцій, які забезпечують регулярні, вільні та справедливі вибори, правління більшості та підзвітність уряду. Проте такі інституції не працюватимуть без активних та відданих демократичним цінностям і ставленням громадян. Якраз освіта виконує це важливе завдання із формування демократичних цінностей, а пропонує Рамка призначена для того, щоб системи освіти послідовно використовували широкий спектр підходів під час формування й оцінювання компетентностей для демократичної культури.

ГЛОСАРІЙ

Багатомовність – це здатність особи користуватися кількома мовами для сприйняття і/ або висловлювання на тому рівні, на якому людина володіє кожною з цих мов.

Відповідальність – це ставлення до власних дій. Вона передбачає рефлексію над своїми діями, формування намірів щодо того, як діяти в морально адекватний спосіб, свідомо виконувати ці дії, розуміючи власну відповідальність за наслідки.

Відповідальність виникає, коли людина зобов'язана діяти певним чином і заслуговує на схвалення або покарання за належні чи неналежні дії. Відповідальність передбачає сміливість, адже прийняття принципової позиції може зумовити необхідність діяти самотійно, а також вчиняти такі дії, що суперечать нормам громади або кидають виклик колективним рішенням, що трактуються людиною як неправильні. Відповідальність за власні дії передбачає прийняття рішень щодо дій, які слід вчинити (у деяких випадках – утримання від дій), з урахуванням обставин, що склалися.

Громадянин – має два різні значення:

1) той, хто має об'єктивний юридичний статус громадянства держави згідно із законодавством і нормами цієї держави; цей статус зазвичай визначається тим, чи має особа паспорт цієї держави;

2) будь-яка особа, на яку впливають політичні або громадянські рішення, що ухвалюють на рівні державного чи територіального утворення, і здатна в той чи інший спосіб брати участь у політичних чи громадянських процесах.

Громадянство – має два різні значення:

1) юридичний статус особи стосовно держави (що підтверджується паспортом);

2) здійснення прав і обов'язків громадянина в демократичному суспільстві.

Особа може бути громадянином держави, не беручи участі у

громадських справах, тоді як людина, яка не є громадянином (у юридичному сенсі), може виявляти активну громадянськість, беручи участь у різноманітних громадянських діях.

Громадянська свідомість – це ставлення до інших людей, окрім власних друзів або родичів. Вона передбачає відчуття належності до групи або спільноти, свідомого ставлення до інших людей, що входять до групи, усвідомлення наслідків своїх дій для цих людей, солідарність із іншими членами та відчуття громадянського обов'язку щодо групи. Групи чи спільноти, стосовно яких може бути виражена громадянська свідомість – це люди, які живуть у межах певної географічної місцевості (району, селища або міста, країни, групи країн – наприклад, Європи чи Африки, або навіть світу в цілому, коли йдеться про «глобальну спільноту»), етнічні, релігійні, групи за інтересами та будь-які інші соціальні або культурні угруповання, до яких особа відчуває належність. Кожна людина належить до кількох груп, і громадянське ставлення може стосуватися будь-якої їхньої кількості.

Демократичним суспільствам потрібні люди, зорієнтовані на громаду та зацікавлені в її добробуті. Коли люди відчувають свою відповідальність за щось, окрім своїх прямих особистих інтересів, вони залучаються до соціального життя. Існує різниця між громадянською свідомістю у сучасному демократичному суспільстві та «громадянським обов'язком», що накладається тоталітарними режимами (люди з громадянською свідомістю думають і діють на підставі своїх реальних переконань і рішень), і між турботою про спільний добробут у колективістичних суспільствах (люди з громадянською свідомістю не відмовляються від своїх інтересів на користь громади, але діють спільно з іншими задля реалізації спільних і загальних інтересів).

Демократія – це врядування, що здійснюється народом або від імені народу. Головна особливість полягає в тому, що демократичний уряд діє відповідно до поглядів більшості.

У демократії верховна влада належить народові та здійснюється ним

або безпосередньо (пряма демократія), або через представників, обраних за допомогою вільної виборчої системи (представницька демократія).

Основними підвалинами демократії є:

- ▶ джерелом влади (сувереном) є народ;
- ▶ врядування за згодою людей, якими керують;
- ▶ правління більшості;
- ▶ права меншин;
- ▶ гарантії основних прав людини;
- ▶ вільні та справедливі вибори;
- ▶ рівність перед законом;
- ▶ принцип законності;
- ▶ конституційні обмеження уряду;
- ▶ соціальний, економічний і політичний плюралізм, у тому числі

визнання незалежних організацій громадянського суспільства;

- ▶ цінності співпраці, чесної конкуренції та компромісу.

Етноцентризм – це погляд, за якого власна первинна культура є центром усього, а всі інші оцінюються порівняно з нею. Етноцентризм також розуміють як упередження, що виражається в уявленні про вищість звичаїв своєї групи над іншими. Можна виділити три форми етноцентризму:

- заперечення: нездатність або небажання розуміти культурні розбіжності, що призводить до наївного спостереження інших культур або до необізнаності щодо них;

- оборона: визнання культурних розбіжностей, що поєднується з негативною оцінкою відхилень від власної культури – чим більше відхилення, тим негативніша оцінка, що характеризується дуалістичним мисленням «ми проти них»;

- мінімізація розбіжностей: визнання та прийняття поверхневих культурних відмінностей, поєднане з переконанням, що всі люди по суті однакові – мають однакові базові цінності, якими визначається єдність в етноцентричних термінах (по суті всі такі, як «ми»).

Культура – це сукупність характерних духовних, матеріальних, інтелектуальних та емоційних рис суспільства або соціальної групи, яка охоплює не тільки мистецтво та літературу, але й спосіб життя, співжиття, цінності, традиції та вірування. Можна виділити матеріальні (фізичні артефакти, такі як продукти харчування, одяг, житло, товари, інструменти, художні вироби тощо), соціальні (мова, релігія, закони, правила, структура сім'ї, організація праці, фольклор, культурні символи тощо) і суб'єктивні (спільні знання, переконання, спогади, ідентичності, ставлення, цінності та практики) аспекти культури.

Будь-яка соціальна група може мати власну культуру; всі культури є динамічними та постійно змінюються в часі внаслідок внутрішніх і зовнішніх чинників. Усі люди належать до численних груп і культур, причому набори їхніх культур відрізняються. Культурні зв'язки також є плинними та динамічними, мають сильний суб'єктивний вимір.

Культура демократії – демократичні цінності, ставлення і практики, прийняті громадянами та інституціями. Серед іншого, до них входить визнання верховенства права та прав людини, необхідності публічної сфери, переконання в тому, що конфлікти мають вирішуватися мирно, визнання і повага до культурного різноманіття, бажання висловлювати власну думку та вислуховувати думки інших людей, визнання рішень більшості, необхідності захисту меншин та їхніх прав, а також готовність залучатися до діалогу, незважаючи на культурні розбіжності. Сюди входить турбота про сталий добробут інших людей, а також середовище, в якому ми живемо.

Міжкультурна компетентність – це здатність мобілізувати та застосувати відповідні психологічні ресурси для адекватного й ефективного реагування на вимоги, виклики та можливості, які виникають у міжкультурних ситуаціях. Зокрема, вона передбачає поєднання цінностей, ставлень, навичок, знань і критичного розуміння, що відображаються у діях і дають людині можливість:

- розуміти та поважати людей, які сприймаються як особи з іншою

культурною належністю;

- адекватно, ефективно та з повагою взаємодіяти та спілкуватися з такими людьми;

- налагоджувати з такими людьми позитивні та конструктивні стосунки.

Міжкультурний діалог – це відкритий обмін думками на основі взаєморозуміння та поваги між окремими особами або групами, які сприймають одне одного як осіб і групи з іншою культурною належністю.

Це вимагає свободи та здатності висловлюватися, а також готовності та здатності вислуховувати думки інших. Міжкультурний діалог сприяє конструктивній взаємодії, всупереч тому, що сприймається як культурні розбіжності, послаблює нетерпимість, упередження та стереотипи, а також позитивно впливає на політичну, соціальну, культурну й економічну інтеграцію та згуртованість у культурно багатоманітних суспільствах. Міжкультурний діалог сприяє рівності, людській гідності та відчуттю спільної цілі; ставить за мету досягнення глибшого розуміння різноманітних світоглядів і практик, посилення співпраці та участі (або свободи вибору), щоб створити можливість особистого зростання і перетворення, а також зміцнення взаємоповаги.

Мультиперспективність – це аналіз і представлення ситуацій, подій, практик, документів, матеріалів ЗМІ, суспільств і культур із урахуванням різних поглядів, а не лише власного.

Мультиперспективність передбачає:

1) усвідомлення людиною того, що кожен, зокрема вона сама, є носієм часткових та упереджених поглядів, які визначаються культурним і освітнім середовищем, родиною, з якої вона походить, особистою історією, особистістю, когнітивними й афективними процесами;

2) визнання, що погляди інших людей можуть бути настільки ж справедливими, як і наші, якщо подивитися на речі з культурних і особистих позицій цих людей;

3) готовність і здатність приймати психологічний погляд інших людей, намагаючись побачити світ таким, яким його бачать вони (уміння «прийняття перспективи», що є однією зі складових емпатії).

Толерантність визначається як справедливе та об'єктивне ставлення людини до тих, чії думки та практики відрізняються від її власних, що ґрунтується на визнанні поваги до людської гідності.

У певних ситуаціях не слід бути толерантним – це повинно мати свої межі. Наприклад, ми не повинні бути толерантними до расизму.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України «Про освіту» № 2145-VIII. (2017).
2. Хартія Ради Європи з освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини. URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/council-of-europe-charter-on-education-for-democratic-citizenship-and-human-rights-education>, доступ 12 березня 2023 р.
3. Політика Європейського Союзу у сфері професійної освіти та підготовки. URL: <https://education.ec.europa.eu/education-levels/vocational-education-and-training/about-vocational-education-and-training>, доступ 12 березня 2023 р.
4. Про схвалення Концепції Державної цільової соціальної програми розвитку професійної (професійно-технічної) освіти на 2022-2027 роки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1619-2021-%D1%80#Text>
5. Компетентнісний підхід у сучасній українській освіті: світовий досвід та українські перспективи/Під заг.ред.О.Овчарук. К.: «К.І.С.»,2004. 112 с.
6. Козій М.Б. Громадянськість - проблема актуальна та соціально-цінна: Навч.-метод. посібник. К.: Видавництво НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2004. 276 с.
7. Пометун О. Формування громадянської компетентності: погляд з позиції сучасної педагогічної науки. *Вісник програм шкільних обмінів*. 2005. №23.
8. Пометун О.І. Теорія та практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи*. К.: «К.І.С.», 2004. С.67.
9. Сухомлинська О.В. Ідеї громадянськості й школа в Україні. *Шлях освіти*. 1999. №4.
10. Вовканич С. Й., «Україна і світ: синергетичні чинники боротьби із загрозами глобальної гібридизації», *Стратегічні пріоритети*, № 4, с. 211–219, 2017.

11. Головка А.А., «Громадянське суспільство як суб'єкт протидії загрозам національній безпеці в інформаційній сфері», дис. канд. наук; Національний ін-т стратегічних досліджень. Київ, Україна, 2018, 226 с.
12. Горбань О.О., «Інформаційна війна проти України та засоби її ведення», *Вісник нац. академії держ. управління. Інформаційні технології*, вип. 1, с. 136–141, 2015.
13. Дем'янчук О.П., «Теорія і практика громадянської освіти: світовий досвід», *Наукові записки НаУКМа. Політичні науки*, т. 19, с. 64–69, 2001.
14. Клепко С.Ф., «Громадянська освіта: необхідні утопії», *Наукові записки НаУКМа. Політичні науки*, т. 20, с. 61–65, 2002.
15. Овчарук О.В., Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: бібліотека з освітньої політики. Київ, Україна: К.І.С., 2004, 112 с. [14] П. А. Рзаєв, «Наукові підходи до визначення змісту терміна "громадянське суспільство"». *Молодий вчений*, № 6(09), червень, с. 186–189, 2014.
16. Скрипник М.І., «Практична андрагогіка: особливості навчання дорослих», *Наукові записки КУТЕП*, № 23, с. 160–174, 2016.
17. Соляр С., «Громадянське суспільство: загальнотеоретичні підходи до визначення», *Вісник Академії правових наук України*, № 1, с. 271–279, 2013.
18. Яблонський В.М. та ін., *Громадянське суспільство України: сучасні практики та виклики розвитку: аналітична доповідь*. Київ, Україна: НІСД, 2018, 128 с.
19. Byram M. et al. (eds) (2017), *From principles to practice in education for intercultural citizenship*, Multilingual Matters, Clevedon.
20. Council of Europe (2014), *Recommendation CM/Rec(2014)5 of the Committee of Ministers to member states on the importance of competences in the language(s) of schooling for equity and quality in education and for educational success*, Committee of Ministers, Council of Europe, Strasbourg, available at

[www.coe.int/t/dg4/linguistic/ Source/CM-Recom-LangScol-2014_EN.doc](http://www.coe.int/t/dg4/linguistic/Source/CM-Recom-LangScol-2014_EN.doc), доступ 10 березня 2023.

21. Tibbitts F. (2015), *Curriculum development and review for democratic citizenship and human rights education*, UNESCO, Council of Europe, OSCE/ODIHR and Organization of American States, Paris, Strasbourg, Warsaw and Washington, DC, available at <http://unesdoc.unesco.org/images/0023/002343/234386e.pdf>, доступ 10 березня 2023.

22. UNESCO (2013), *Intercultural competences: conceptual and operational framework*, UNESCO, Paris, available at <http://unesdoc.unesco.org/images/0021/002197/219768e.pdf>, доступ 10 березня 2023.

23. UNESCO (2014), *Global citizenship education: preparing learners for the challenges of the 21st century*, UNESCO, Paris, available at <http://unesdoc.unesco.org/images/0022/002277/227729E.pdf>, доступ 10 березня 2023.

24. United Nations (2015), *Transforming our world: the 2030 agenda for sustainable development*, available at www.un.org/pga/wp-content/uploads/sites/3/2015/08/120815_outcome-document-of-Summit-for-adoption-of-the-post-2015-development-agenda.pdf, доступ 10 березня 2023.